

EEN ZEKERE MORBIDE HEILIGHEID

Tijdens haar leven had ze nauwelijks iets gepubliceerd. Een paar artikelen in obscure vakbondsjournaals, een enkele beschouwing in een tijdschrift voor de proletarische strijd. Maar na de tweede wereldoorlog wordt zij een mythische figuur. Strijder voor de arbeiders en worstelaar met God: de heilige Simone Weil is geboren. Albert Camus geeft haar beschrijving uit, priesteraarders laten zich door haar inspireren, in hagiografische biografieën wordt zij de hemel in geschreven.

Zelf is ze dan al, in het midden van de oorlog, in Londen bezweken, minder aan de tbc waaraan ze leed dan aan de meedogenloze zelfkastijding waarmee ze de krachten van haar lichaam had onderdrukt. Als min of meer getoeloomde medewerkster van De Gaulle's kabinet meer te willen eten dan de bevolking op het vasteland, leek haar een moreel schandaal. Zo was ze altijd al geweest. Het leed van de hele wereld was haar leed, zelfs wanneer de zon schijnt in het Parijsse Jardin de Luxembourg en ze bij toeval stuit op de socioloog en filosoof Raymond Aron, die ze in de kring van Simone de Beauvoir had leren kennen. Er wordt gestaakt in Sjanghai, en de troepen schieten op de arbeiders, roept ze hem van verre toe. Het is geen wereldpolitieke mededeling, het is een uitroep van persoonlijk leed. Aron, Frankrijks latere incarnatie van evenwicht en gezond verstand, onderkent in haar al de aspiratie tot een zekere morbide heiligheid: lichtelijk onopgepast, vindt hij, in het schitterende lenteweer van het Luxembourg.

Die weerstand heeft Simone Weil steeds opgevoerd. Na de verering in de jaren vijftig volgen in de jaren zeventig kritische studies, die haar als een pathologisch geval van masochisme karakteriseren. Haar roep heeft dan al sterk aan

uitstraling ingeboet. De wereld zit niet meer op heiligen te wachten. Dat de uitgeverij Gallimard in 1988 haar Verzameld Werk aankondigt, komt dan ook als een verrassing. Zestien delen zal het omvatten, waarvan komt het vierde verschenen is. Het beschrijft haar komen van al haar manuscripten in een speciale verzameling in de Franse Bibliothèque nationale vormde een belangrijke aanleiding. En nu de stormen rond haar persoon zijn geluwd en de grote ideologische geloofswijze afgekoeld, lijkt er ruimte te zijn gekomen voor een nauwkeurig lezing van haar werk, dat weliswaar onherroepelijk uitmondde in mystiek, maar dat de scherpte en gestrengheid van een filosofische vorming nooit heeft willen verloochenen.

Voor de Groningse theoloog Frits de Lange was Simone Weil een 'vol uit verlichtingsdenker'. Ook al was haar werk zeer fragmentarisch en heeft ze nooit een samenhangende uiteenzetting van haar denken gegeven, toch gaat er achter haar aantekeningen en meditaties een weloverwogen systeem schuil. Kant en vooral Descartes, over wie ze als student een imposant werkstuk schreef, vormen haar grote inspiratiebronnen. Net als de Grieken Plato en de stoïcijnen, die zij door het christendom schandelijk veronachtzaamd vond. Over het denken van Simone Weil schreef De Lange een beknopte studie onder de titel 'Totale beschikbaarheid', een titel met een zeker venijn in de staart.

Wellicht was ze een verlichtingsdenker, maar dan wel een die de studeerkamer opaf voor het werk in de fabriek en op het land, en in de Spaanse Burgeroorlog voor de strijd tegen Franco's opstandelingen. Een denker ook die in Londen het Franse opperbevel smeekte om het continent te worden gedropt om het verzet te helpen en die met haar plan van een speciale ondergrondse verpleegstersbrigade - voor medische zorg en tendresse materiele - De Gaulle tot verbijstering bracht.

Toch was het volgens De Lange niet allereerst een door Marx geïnspireerde klassenstrijd die haar daartoe bracht. Eigenlijk viel me dat een beetje tegen. Ze leidt weliswaar demonstraties en wordt de Rode Maagd genoemd, maar ze gaat pas de fabriek in, wanneer ze haar geloof in Marx heeft afgezworen en zich, uit teleurstelling over de reacties op Hitlers machtsgreep in 1933, uit de politiek heeft teruggetrokken. Ze doet dat ook niet om de arbeiders te helpen, maar om de waarheid te ontdekken. In de arbeid wordt de waarheid in haar meest geconcentreerde vorm ervaren: daar waar de werkelijkheid pijn doet. Ze stelt zich 'totaal beschikbaar', maar dat blijft wel abstract: totale beschikbaarheid heb ik dat in de titel van mijn boek genoemd. Beschikbaarheid, maar ja, voor wie?

De waarheid, daar was het Simone Weil uiteindelijk om te doen. 'Je moet meer van de waarheid dan van het leven houden', schreef ze eens, en heel haar leven bestond uit dit 'wachten op waarheid', dat ten slotte - naar de titel van haar meest bekende boek - een 'wachten op God' zou worden. Vanuit de filosofie loopt haar denken bijna broekloos over in mystieke godsdienstigheid, op een wijze die - zegt De Lange - de filosofie niet meer volgen kan. Want ook al was ze zich als volgelingen van Kant nog zo bewust van de onoverbrugbare kloof tussen het menselijk denken en de transcendentie werkelijkheid, zelf overschreed ze die grens maar al te graag en onbekommerd, in beide richtingen. Toch lag haar startpunt wel degelijk in de filosofie. De waarheid dat waren voor haar de onwrikbare inzichten die Descartes had ontdekt. Het waren de zekerheden van het denken-

Als filosofieër ontving ze haar vrienden in een onverwarmd huis, omdat de arbeiders zich nu eenmaal ook geen kolenstook konden veroorloven. En in Londen tijdens de tweede oorlog, als medewerkster van De Gaulle's kabinet, bezweek ze onder een meedogenloze zelfkastijding; méér te eten dan de bevolking op het vasteland leek haar een moreel schandaal.

Een gesprek over Simone Weil met de theoloog Frits de Lange die een boek over haar 'totale beschikbaarheid' schreef.

door Ger Groot

de 'ik' (het cogito), dat zich in de wetten van de mathematische en onwrikbare fundamenteën ziet staan. De wiskunde vertoont de absolute waarheid. Maar het was slechts de waarheid van de halve mens, die van het denken. Het lichamelijke bestaan kwam er bij Descartes maar bekaaid van al: een moeizame verduubeling van hun bestaan tegen, waaraan nauwelijks te behalen viel.

Maar dat, zo ontdekte Simone Weil al in haar scriptie over Descartes (nu opgenomen in het eerste deel van het Verzameld Werk) leverde wel een onoverbreigbare contact met de fysieke werkelijkheid: de arbeid. In de werkbare wereld van de materie worden ons de wetten van ons materiele bestaan duidelijk. Wetten waarvan we ons niet kunnen onttrekken, en die Simone Weil de 'noodzaak' noemt. Zij leverde wel een onoverbreigbare contact met de fysieke werkelijkheid: de arbeid. In de werkbare wereld van de materie worden ons de wetten van ons materiele bestaan duidelijk. Wetten waarvan we ons niet kunnen onttrekken, en die Simone Weil de 'noodzaak' noemt. Zij leverde wel een onoverbreigbare contact met de fysieke werkelijkheid: de arbeid. In de werkbare wereld van de materie worden ons de wetten van ons materiele bestaan duidelijk. Wetten waarvan we ons niet kunnen onttrekken, en die Simone Weil de 'noodzaak' noemt.

En dat laatste, zegt De Lange, was voor haar misschien wel het belangrijkste. Het kon er niet om gaan zich simpelweg neer te leggen bij de bestaande situatie: 'zo is het nu eenmaal', want dan zou zij niet de sociale voorvechter zijn geworden die zij was. Het ging haar erom de mens sociaal vrij te maken, zodat hij deze natuurdoelzaak kan ervaren. Denken en samen - dat ging bij haar onmiddellijk samen.

'De motor van haar maatschappelijke engagement was dat ook de strijd tegen de arbeidsdeling, met de marxistische strijd om een voltooiing van de geschiedenis. Wat ze van Marx overnam was zijn materialisme, de gedachte van de stofwisseling tussen mens en natuur, niet die van een historische emancipatiestrijd. De waarheid is voor haar het feit dat ik met mijn lichaam het universum ervaar. Dat doet de arbeider wel, maar hij kan over

zijn arbeid niet bewust nadenken. Dat doet de fabrieksdirecteur, maar die heeft weer geen kennis van de materiele handarbeid.' Sociale strijd was voor Simone Weil dan ook allereerst een strijd tegen de verkeerde 'noodzaak': de dwang die mensen elkaar opleggen en die hun het inzicht in de waarheid van hun bestaan ontzigt. Die dwang is voor haar bijna onontkoombaar gegeven met het bestaan van menselijke verbanden. Ze was allergisch voor organisaties, kerken en partijen, omdat deze het individu in een keurslijf persen waarin geen werkelijke vrijheid mogelijk was. Tot de katholieke kerk is ze nooit toegetreden, al heeft het een enkele keer maar een haarje gescheeld, en in naam van de vrijheid en democratie pleitte zij voor de opheffing van alle politieke partijen.

Maar die vrijheid was bij haar wel van een heel bijzondere soort. Ze bestond niet in de ongebonden wilkeur van de persoon, maar in een weloverwogen gehoorzaamheid aan de 'wetten' of de 'noodzakelijkheden' van het bestaan, die ze vaak met 'het goede' gelijkstelde. Daarin toonde ze zich een moderne volgeling van de Verlichting, en vooral van Kant, zegt De Lange. 'De autonomie is voor haar de hoogste waarde; om die menselijke vrijheid ging het haar. Maar de hoogste vrijheid die de mens uiteindelijk kan bereiken, is die vrijheid zelf te willen opgeven. Dat is verlichtingsleer, gecombineerd met een religieuze houding van zelfovergave. Een ervaring die ze voor het eerst beleefde in Portugal, op vakantie met haar ouders, en later nog een keer in Assisi, in een klein kapelletje van Francisus.'

Zoals voor Kant de mens pas werkelijk zijn vrijheid realiseert wanneer hij beantwoordt aan de 'zedewet', zo is de mens voor Simone Weil pas werkelijk vrij wanneer hij zich richt naar de noodzaak van de natuur, die voor haar meer en meer samenviel met God. Daarin moet de mens bereid zijn zichzelf uit te wisselen, wachtend op een God die tegelijk een volstrekt andere werkelijkheid is en door ons bestaan verweven ligt als de wet of

'noodzaak' ervan. Dat wachten op God was waarschijnlijk de drijfveer van haar totale beschikbaarheid, die met maatschappelijke strijd dan ook niet zo heel veel heeft uit te slaan. 'De ethiek verdwijnt weliswaar niet uit haar denken, maar krijgt daarin wel een zeer onderkoelde plek,' geeft De Lange toe. 'Het morele handelen wordt heel killend. Er moet bemiddelaar zijn tussen de honger van een behoeftige en zijn voedsel. Dat is ethiek. Maar eigenlijk ben ik bemiddelaar tussen God en God.'

'Maar uiteindelijk blijft haar sociale ethiek daarmee nogal solipsistisch: de ander komt er nauwelijks in voor. In dat opzicht is ze toch bij Descartes blijven staan. Ze neemt het 'cogito', stopt er een hoop arbeid in, Marx en Kant, maar het is en blijft een cogito, dat zichzelf uiteindelijk uitwist. Maar ook solipsistisch kun je wel ethiek bedrijven.'

'Wat zij wel heeft laten zien, is dat we niet in de ethiek niet zonder een bepaald idee van het 'goede' kunnen stellen. In de huidige debatten viel bijna niemand zich daar nog de vingers aan branden. De omschrijving van het doel van de ethiek moet zo dunnetjes mogelijk, anders kun je er maatschappelijk geen consensus mee bereiken. Maar daarmee krijg je een heel verschaalde voedingsbodemp van de moraal. We kunnen nu eenmaal leven niet zonder een beeld van het goede dat ons wenkt. Simone Weil gaat daar zelf heel onbekommerd mee om, en daarmee raakt ze voor ons een gevoelige snaar.'

Als charismatisch voorbeeld lijken de dagen van Simone Weil voorbij. Daarvoor is haar persoon te pathologisch gebleken, en was ze als karakter te problematisch. Normaal gesproken, zegt De Lange, raak je gefascineerd door iemand over wie je een boek aan het schrijven bent. 'Je gaat omwillekeurige voor zo iemand op de knieën. Maar met Simone Weil zou ik nooit maatjes willen worden. Dat is ze trouwens ook nooit met iemand geweest. Zelfs over haar verhouding tot haar biografie, die toch zeer hecht was, heb ik zo mijn twijfels.'

Maar voor haar filosofie ligt dat anders. 'Juist haar denkbeelden over de 'noodzaak' van de natuur en onze plicht om daarnaar te richten hebben nu meer actualiteit dan ooit. Wij hebben altijd geprobeerd de natuur te humaniseren, maar nu worden we gedwongen een toentje lager te zingen en onszelf te naturaliseren. We vormen nu eenmaal een merkwaardige schakel in het geheel. We zijn ons bewust van de natuur en kunnen haar sturen, maar zullen wel moeten leren ons daarbij te conformeren aan de wetten van het systeem. Simone Weil had haar lijfspreuk ontleend aan Francis Bacon: 'We kunnen de natuur niet anders bevelen dan door haar te gehoorzamen.' Daarin kan ze ons een geweldige leerzame impuls geven. 'Maar dan zullen we wel een scheutje syncretistisch water bij de christelijke wijn moeten doen en ook naar andere tradities moeten luisteren, zoals zij deed. In de jaren vijftig is zij vanuit christelijk-dogmatische hoek enorm bekritiseerd. Haar ketterijen werden heel precies omschreven; daar gaat ze over de schreef, daar kan ze zich bijbels-theologisch niet waarmaken. Boeddhisme, joodse elementen, het christendom, de stoïcijnen, ze maakt er een fantastische mix van, zonder zich op een van deze religies vast te leggen. Ik denk dat we nu meer dan vroeger de vrijheid hebben daarmee ons voordeel te doen. Want waarom zou je een new age filosofie vanuit het nulpunt gaan construeren, als je dergelijke tradities van 2500 jaar nog in de kast hebt liggen? En Simone Weil heeft ze van de plank gehaald.'

Frits de Lange, Totale beschikbaarheid. Met ethos van Simone Weil. Ten Have, Baarn, 1990, 165 blz., f. 27,50. Simone Weil, De geschiedenis van Over de menselijke vrijheid. Ten Have, Baarn, 1990, 80 blz., f. 17,50. Simone Weil, Oeuvres Complètes, Ed. Gallimard, Paris. Verschenen zijn de eerste vier delen, in prijs variërend van 155 tot 280 FF.

LEKKERE KOEKEN MET ROSE

Of welk mens onder u zal, als zijn zoon hem om brood vraagt, hem een steen geven?
Mattheus 7: 9

Op het fietspad langs de Driebergseweg ligt een pakje brood. Al wekenlang, elke dag vers. Aanvankelijk rijd ik er achteloos voorbij, want ach, er ligt zoveel. Er is meer voor nodig dan de aanblik van vers bereid eten om me van m'n stuk te brengen. Na verloop van een paar weken, als ik de hand van smeren inmiddels op ruime afstand herken, ga ik me er toch bij betrokken voelen. Vooral bij de hand die smeert. Die hand is van een moeder, dat staat voor mij wel vast. Ik voel erg met haar mee. Elke morgen belegt ze trouwhartig twee sneetjes met hartig en twee met zoet. 'Daar gaat maar eens een eitje bakken, want daar houdt hij zo van', murmelt ze bedrieglijk in haar ochtenddins. 'Dan stop ik er morgen weer eens een plak ontbijtkoek bij.' Degene die deze liefde zo nadrukkelijk versmaakt is in het mannelijk geslacht, ook daarvan ben ik zeker. (Een meisje identificeert zich, alle

BIBLIA

door Agnes Amelink

sekseneutrale opvoeding ten spijt, teveel met die figuur in haar ochtenddins om haar arbeid zomaar op het asfalt plat te laten rijden.) Een jongen dus, van een jaar of vijftien, die bezik is radicaal met zijn verleden te breken. Hij incasseert zijn zakgeld, nuttigt zijn nalje en zijn droegje, en pakt elke dag een paar schone sokken, maar verder strekt de band met zijn verwekkers niet meer. Elke morgen stopt hij de aangereikte boterhammen zwijgend in zijn tas om er zich zodra hij de bebouwd kom uittefien van te ontdoen. Hij heeft geen genootje geslikt wat zijn moeder hem voorwaarde.

Misschien zie ik het te zwartglagt? Iemand (een man) bekende naar aanleiding van dit verhaal dat hij zijn brood vroeger ook vaak weggooid. Maar dat was omdat hij zo graag 'van die lekkere koeken met dat rose erop' kocht. Als hij die opgesmikkeld had kon hij zijn boterhammen niet meer op. Beetje slap verhaal, eerlijk gezegd. Zelf ben ik de koeken ook allermist uit de weg gegaan, maar dat weerhield me er nooit van om mijn boterhammen op te eten. Maar die had ik dan ook zelf gesmeerd. In mijn meest optimistische scenario heeft de fietsende puber eigenlijk heel nobele motieven met dat pakje brood en hoopt hij op deze manier een eenzame zwerwer uit Zeist of omstreken te spijzigen. Die zijn daar weliswaar niet dik gezad, maar toch. Daarom heb ik tot nu toe ook mijn neiging af te stappen om de boterhammen op te rapen weten te bedwingen. Want als er geen ondervoedsje zijn om van dit generatieconflict te profiteren, dan zijn er altijd nog de 'vogelen des hemels' die mogelijk langs deze ondoordringelijke weg gevoed worden. Het enige wat mij hieraan niet bevalt is dat plastic ze. Moeders, stop de boterhammen voor uw pubers in een trommelte.

Agnes Amelink is redacteur Podiumpagina.

MOLLY HAUSMACHER

KLUS

Wellicht 'denk je achteraf' ben je te gehaast. Te veel onder spanning, opgefokt. Anders kan zo iets niet gebeuren. Je laat je toch niet voor de lol in elkaar slaan. Zie dat lefgoertje nog voor me in z'n snolbak. Gaat me zitten treiteren. Gas inhouden, niet meer dan twintig kilometer per uur in een smalle straat. Daar kom je niet voorbij. Geef een voorzichtig lichtseintje. Drukt-ie op de rem. Halt, wachten. Die moet me hebben. Rijdt nog langzamer verder. Dat gaat duren. Toeter... iets te overdreven... remlichten. Hij komt eruit. Type... geef ze laarzen en ze schoppen. 'Wat moet je...' Raak uit m'n doen. 'Doorrijden, dat moet ik!'. Boem... vuist op m'n dak, deuk in het plaatwerk. Dat gaat zo maar niet. Wil er uit. De deur is al open. Hij valt aan, krijg de volle laag. Verkreukeld blijf ik achter. Zie die patser terug achter zijn stuur gaan. Op naar de volgende klus.

hmk

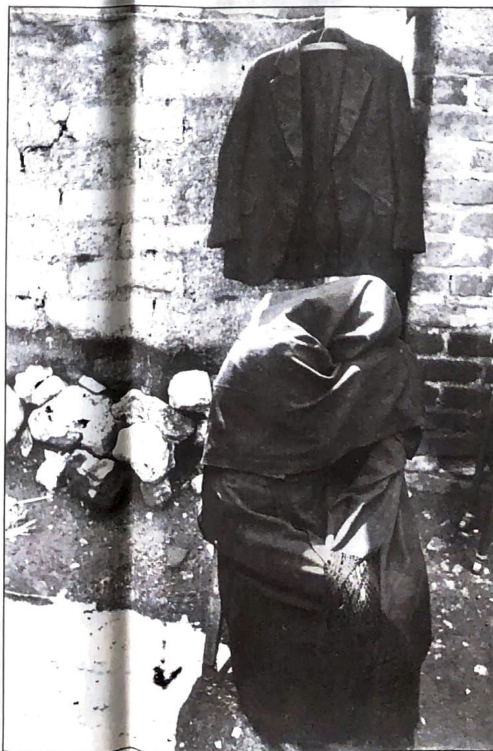

FOTO HENRI CARTIER-BRESSON, ABC

Trouw

VRIDAG 29 MAART 1991